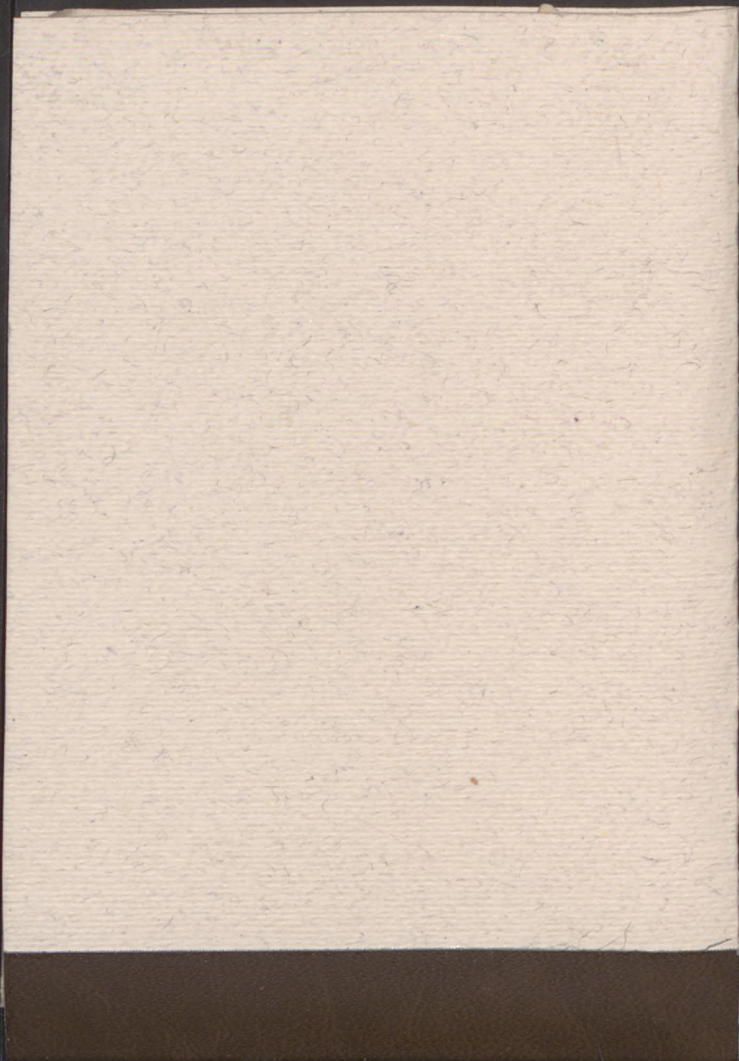

219.229.

IV. KAROLY

219229

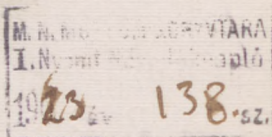
IV. KÁROLY KIRÁLY
SZENVEDÉSE MADEIRÁN
ÉS JÁMBOR HALÁLA

B U D A P E S T
SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

219229

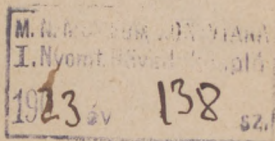

IV. KÁROLY KIRÁLY
SZENVEDÉSE MADEIRÁN
ÉS JÁMBOR HALÁLA

B U D A P E S T
SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

g. h. m.
5778

STEPHANEUM NYOMDA R. T.
Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28. szám.

BEVEZETÉSÜL.

Még javában égett a szerajevói orgyilkos pisztolyától lángbaborult világ és recsegett, ingott az erőszakosan megbolygatott történelmi erők gerendázata, amikor az ezeréves Magyarország trónjára egy ifjú, szívjóságában és lelki erejében a béke küldetését hordozó király került. A harcterek és az árván maradt földék és házak szörnyűségei között úgy jelent meg az ifjú király, mint a csüggedő Noe bárkájába az olajággal érkezett galamb: az erőszak és a hatalmi ábrándok vérpárás örületében az ő szava volt az első megnyilatkozás, amelytől drótsövényen innen és drótsövényen

túl egyaránt feldobogott az elcsigázott harcosok szíve.

Békét akart, mint minden jó uralkodó, hogy nyugalmat, munkát, jólétet, felvirágozását biztosítsa népének.

Maga is népei közt akart boldog lenni. Ezért idegen hatalmak parancsa ellenére, vissza akart térni hazájának csonka határai közé, hogy népével együtt készítse elő jövőjét és feltámadását.

S ebben van IV. Károly megboldogult királyunk legnagyobb tragédiája, hogy, aki a népek és nemzete békéjére vágyott, annak országa megcsonkított hatáiraival fizetett a sors. Még azt sem engedték meg — ami minden polgárnak üdve — hogy legalább a haza földjén találja meg otthonát. Mikor vissza akart térni, foglyul ejtették, elhurcolták. Hét apró gyermekével és erős lelkű királynéval egy óceáni vizektől körülvárt szigetre vitték, hol szegényen, segítség, gyámol nélkül, siral-

mas körülmények között élte napjait.

Az idegen és egészségtelen éghajlat alá száműzött uralkodó utolsó napjait adjuk e füzetben, mint egy szemtanú hű és lelkiismeretes feljegyzéseit. *Zsám-boky Pál*, aki ma is a királyi árvák magyar nevelője, megboldogult királyunknak az udvari papja volt s mint ilyen, közvetlen közelből látta a tragikus napoknak minden mozzanatát. A napló a királyt, *mint embert* állítja elénk, aki a családi életében, a szűkös viszonyokkal való bölcs megalkuvásban, majd a testi szenvedések nemes elviselésében oly jónak és békésnek mutatkozott, amilyen igazi jó keresztény katolikus ember csak lehet. Szemvétele és istenes halála pedig egy rendkívüli erényekkel megáldott, Istenébe merült lelket állít elénk. Nekünk oly szomorú és nagy veszteséget jelentő halála mégis egy másik, egy szebb és tisztultabb világ régióit

tárja fel. Elmondhatjuk, hogy szentül halt meg IV. Károly, a mártir-király.

E feljegyzések sajtó alá rendezésével és kiadásával pedig virágot akarunk tenni elhunyt királyunk sírjára, mely hervadhatlanságával lehelje a magyarok lelkébe IV. Károly király keresztény szellemét.

Madeira, 1922 február 7.

Már a Victoria-villába való megérkezésem első napján megragadta a figyelmemet az a mély lelki átváltozás, amelyen a király átesett. Az annakelőtte is mélyen és őszintén vallásos uralkodó minden szavában és minden gondolatában az Istennel foglalkozott s az utolsó évek keserű megpróbáltatásain teljessé vált erényeiből valami nagyon meghitt és megható viszony fejlődött ki közte és a Gondviselés között. Ezeket a gondolataimat megérkezésem napján vetettem papírra s így megállapításom nem az elmúlt események leszűrt impresszióiból ered, hanem közvetlenül és frissen szerzett tapasztalataimra támaszkodik.

A szíves fogadtatás, amelyben részesültem, örökre kedves emlékem ma-

rad. Különösen a király szavai, aki meghatottan köszönte meg nekünk, hogy megosztottuk vele a száműzetést.

— Az Isten megajándékozott vele — válaszoltam neki — hogy bűnös és gyarló személyemet a Gondviselés különös kegyéből a sorsüldözött királyi család megvédelmezésére áldozhatom.

... És nem hittem volna akkor, hogy szavaim, nem is olyan sokára, milyen végzetszerűen igazra válnak...

Megrendítő benyomással volt rám még aznap késő délután a kápolnában estéli imára összegyűlt királyi család. Az ima elmondása után az idősebbek elimádkozták a rózsafüzért. Az pedig, hogy a villába való átköltözésünk napján a fűtetlen szobák dermedt hidege miatt az ebédlő rozzant és füstölgő kályhája körül gyűltünk össze az esti imádkozásra, még talán az elsónél is mélyebb, de feltétlenül keserűbb emlékem marad. Ekkor történt, hogy a rózsafüzér után a király óhajítására felolvastam a magyar püspöki karnak

azt az imáját, amelyet a száműzetésbe hurcolt királyi családért írt elő, s amelyet az egész királyi család mély megrendüléssel hallgatott.

1922 február 8.

A szentmisére felkészülve, meglepetve láttam, hogy a kis trónörökös ministrálóhelyét maga a király foglalja el. Őfelsége egy ártatlan gyermek derült alázatával végezte a ministrálás feladatait, s mikor a szentmise után azt kérdeztem tőle, vajjon nem lenne-e célszerűbb, ha a városban egy ministráns fiúról gondoskodnék, tagadólag felelt:

— Nem — mondá. — Nagyon szívesen ministrálok magam is és majd ezután Ottóval felváltva segédkezünk. Így legalább nem zavar minket senki idegen.

S valóban, azalatt a tíz-tizenegy nap alatt, amíg a királyi család a Victoria-villában tartózkodott, a király csaknem minden nap mint ministráns jelent meg a kápolna oltára előtt.

Septuagesima, vasárnap.

Az evangéliumnak az Úr szőlejében dolgozó munkások példázatáról szólván, akiknek hivatása a világ folyásának minden változó idejében az Isten szőleje, földi életünk rövid munkaidejéről tartottam beszédet és a száműzetésről, amelynek órái az Isten szőlejében különösen drágák. Hogy a király az evangéliumhoz fűzött szavaimat mélyen a lelkére vette, arról pár nap múlva ő maga tett pár elejtett szóban említést nekem. S talán ettől az időponttól vált teljessé az Istenben való mély elmerülése.

Gyakran gondolkoztam azon, amikor őt fel s alá sétálva láttam, amint elborult arccal nézte a messze látóhatárt, hogy mennyi temérdek szenvedést és mardosó vágyat és keserű önmegettartóztatást kell annak kiállani, aki sohasem panaszkodott. Ha valaki megkérdezte ilyenkor, hogy bántja-e

valami, hogy szenved-e, a király mindig jóságosan és derűlten válaszolt. Viselte a mártírok sorsát, de mártírnak nem akart látszani. Egyetlen-egyszer sem hallottam, hogy említette volna azoknak a nevét, akik szerencsétlenségének okozói voltak, soha nem mondott azokról ítéletet, akiket ellenségeivé tett az elvakult gyűlölet. Mindenre volt egy mentő jó szava és ellenségeinek minden álnokságára tudott valami könnyőreletes magyarázatot.

Ebben az időben történt, hogy a király számára Svájcból hatalmas hírlapszállítmány érkezett és átadta a lapokat nekem, hogy ami fontosat találok, azt huzzam alá, vagy olvassam fel neki. Amikor pár nap múlva jelentettem, hogy a szemelvények kijelölésével készen vagyok, s hogy egyiknek-másiknak az átolvasását sürgősnek találom, a következő feleletet kaptam :

— Most nincs időm, lefoglalnak a gyerekek.

Ismét pár nap múlva így válaszolt:

— Sok a dolgom a kicsikékkal, nincs időm.

S mert magam is úgy gondoltam, hogy a világsajtó gyalázatos pletykálkodása miatt a királyt a gyermekeivel való meghitt társalgásban zavarni valóban nem érdemes, s hogy már a lapok átvételekor is tapasztaltam rajta a sajtó profán modorától valami ösztönös idegenkedést, tehát többször nem is hangoztattam kérésemet, ő pedig többé nem is érdeklődött a sajtó pletykái iránt.

A Victoria-villában töltött utolsó napok alatt a királyt valóban mindig gyermekeivel láttuk, nekik szentelte úgyszólván minden percét, s körükből néha-néha csak a királyné látogatására távozott. A gyermekek pedig megható szeretettel rajongták körül a «papá»-t, akinek jelenléte volt számukra a leghangosabb öröm. Ilyenkor Ottó, a kis

trónörökös volt az, aki sohasem tudta befejezni folytonos kérdéseit. Édesatyját a rajongásig szerető szíve telve volt részvéttel, s annyira a szülei lelkébe látott, hogy megérezte azoknak minden szenvedését. Hogy mennyire a szívére vehetett mindent ez a mély lelkületű fiú, azt onnan gondolom, mert számtalanszor kérlett, hogy a «menekülési tervei»-ért imádkozzam a szentmise alatt. . .

Bár azon a véleményen voltak páran, hogy a kis trónörökös még nem értheti meg családjának szomorú helyzetét, ez a kérése — amely az ő naiv lelkében fogant madeirai menekülésre vonatkozott — épen az ellenkezőjét bizonyította.

★

A Victoria-villából a Quinta da Monte-ra történt átköltözésünk napján a királyi pár a kis főhercegekkel együtt ott segédkezett, tett-vett, cipelt a bútorok körül, hogy lehetőleg gyorsan kerüljön a berendezés új tető alá,

mert az idő borús volt és a pásztás felhőkből állandóan eső szemelt. Mikor én a kápolna kegyszereivel együtt az utolsó gépkocsik egyikére akartam helyezni holmimat, a király félrehívott és csendesen mondta:

— Kérem főtisztelendőségedet, siesen előre és hintse be szenteltvízzel új lakásunk minden szobáját, hogy a béke és a megelégedés ott is velünk legyen.

És ezt a békét, a keserű viszonyokkal való benső megbékülést a király meg is találta ott. Mikor az első napokban a királyi család nem egyszer a legszükségesebb dolgokban is szűkölködött, így például a kémények rongált állapota miatt az ebédet sem tudták idejére elkészíteni, a király mindig derűs türelemmel várt és minden kellemetlenségre talált valami mentő, vagy megnyugtató okot.

*

Őfelsége, ha csak tehetett, felnöttebb két-két gyermekével felváltva minden nap sétálni ment. Így aztán a villától

egy óra járásra rövidesen megismerték a hegyi ösvényekkel és erdei bűvőkkel gazdag sziget minden zegét-zugát. És a gyermekek közül az, akire másnap a séta sorrendje következett, reggeltől estig már ennek a sétának örült. Igen ám, de hovatovább haladt az idő a kettős sorrend szerint való felváltás mindig nehezebb és nehezebb probléma lett, mert a sétára minden nap mindegyik jelentkezett és nehéz volt közöttük az igazságtevés. Végül is a király a kérdést úgy oldotta meg, hogy vitte — mind a négyet. Ottót, Mädit, Felixet és Károly Lajost. Őfelségének ez valóban nem volt teher, hiszen legszívesebben a gyermekeivel tartózkodott, ha mindjárt azok koruknál fogva némelykor nyűgösek voltak és alkalmatlanok.

★

Most következtek azok a fesztelen társalgásban eltöltött napok, amelyek a király közelében való tartózkodásom legkedvesebb emlékei. A Quinta da

Mante-i lakásunk első két hetében a királyné Őfelsége kisebb meghülés miatt a szobát őrizni volt kénytelen, s így a királyra hárult a feladat, hogy kis gyermekeit maga köré gyűjtve, elmondassa velük a napi imádságokat. Ilyenkor történt, hogy az elcsendesült házban egy emelettel alább akaratlanul is fültanúi voltunk a király erősen hangsúlyozott szavainak, amint az Oltáriszentség iránt való mély hódolatról beszélt és beható intelmek között végeztette gyermekeivel a lelkiismeretvizsgálatot.

Ebben az időben a kápolna az első emelet egyik kis szobájában volt, amelyet nem lehetett másképen szellőztetni, csupán a kevés levegőjű és egészségtelen lépcsőházon át. S mert a kápolna befogadására nem volt alkalmas az egész épületnek egyetlen szobája sem, ebből a lehetetlen helyiségből még hamvazószerda előtt áthelyeztük a kápolnát a lépcsőház egyik mélyen benyúló kiszögelésébe, amely valami

kisebb előszobaféle volt. Egészségi szempontból a kápolna új helyisége ugyan csak nem volt kifogástalan, mert a nedves falakat időközönként seprével voltunk kénytelenek a gyorsan és tömegesen tenyésző penészgombáktól megtisztítani. Egyáltalában: aki fogalmat akar magának alkotni a Quinta da Monte-i lakás viszonyairól, az képzeljen maga elé egy primitíven épült és elhanyagolt svábhegyi nyaralót, amely árnyas helyen és pincétlenül, kánikula idején elég kellemes lehet, de semmiestre sem alkalmas télvíz idején egy hétgyermekes család befogadására.

Hamvazó szerda.

Megrázó volt a látvány, amikor a király hamuval behintette homlokát, mély magábaszállással hajtotta meg magát az oltáron levő feszület előtt. A felséges asszony, a Quinta da Monte-ra történt átköltözésünk napján kapott betegségéből fölépülve, a szentmisén újból megjelent.

Március 1.

Ma érkezett meg a második szállítmány az ágyakkal és a konyhafelszereléssel. Őfelsége reggeltől késő délutánig a ládák és csomagok felnyitásánál segédkezett. Az idő szép volt, a következő három nap is felségesen szép tavaszt hozott, majd megváltozott a szeszélyes hegyvidék és beköszöntöttek a szélzivataros, zord napok.

★

Az a feladat, amelyet március 3-án Őfelsége kérésére teljesítettem, a királynak rám bízott egyik utolsó megbízása volt. Egy Ried-ből való kapucinus szerzetes ugyanis levelet írt Őfelségének, amelyben közölte, hogy a sziget egyik haldokló plébánosa a halotti szentségek felvétele után neki a következő szavakat mondta :

— Ha Isten kegyelméből az Úr színe elé jutok, a száműzött királyért imádkozom . . .

Ez a levél a királyra olyan mély, szinte megrendítő hatással volt, hogy tüstént hozzám sietett.

— Kérem főtisztelendőségedet, — mondá, — válaszoljon azonnal a haladkló papnak és írja meg neki, hogy önzetlen ragaszkodása részemre a legnagyobb vigasztalás...

★

Őfelségének egyik utolsó gyalogsétáján történt, hogy egy halottasmenettel találkozott. A menet, amely szegény hegyilakókból állott, ott vonult el pár lépésre a villánk előtt. A király letérdelt és imádkozott az ismeretlen halott lelkiüdvéért. Ez a jelenet a kis trónörököst annyira megrázta — hiszen Ferenc József temetésén kívül ez volt az első temetés, amelyet látott, s amelynek jelentősége benne megfogant — hogy kérlelni kezdett: másnap reggel ennek a szegény halottnak a lelkiüdvéért mondanám a szentmisét.

— Egy szegény kis fiú sírva ment a

koporsó után, — mesélte később, hogy a halottasmenet elvonult. — Bizonyára a fia volt.

Majd könnyes szemekkel folytatá:

— Milyen szomorú lehet most annak a szegény fiúnak az élete...

Az utolsó alkalom, amikor a király Funchal utcáin megjelent, a székes-egyház toronyórájának fölavatása volt, amelyet egy derék angol ember adományozott s az ilyen alkalomkor szokásos keresztapaság betöltésére a város Ófelségét kérte fel. Ezen az ünnepségen a gyermekek közül részt vett a két legidősebb is, ott volt még az udvarból Almeida gróf és jó magam.

A magas templomtorony megmászásakor a királyt erős szédülés lepte meg, mindazáltal nem panaszkodott, mert nem akarta az ünneplők hangulatát elrontani. A torony magasába érve, meglepetve láttuk, hogy nem — mint tévesen hittük — harang, hanem to-

ronyóra vár a «megkeresztelésre». Őfelségét azonban ez a keresztapaság teen-dőiben egyáltalában nem zavarta meg s megjelenése a derék funchaliak körében hangos öröme talált.

A fogadtatás, mint általában mindig, a lehető legbarátságosabb volt és Őfelsége csak erőszakkal tudta átküzdeni magát a kézcsókra járulók nagy tömegén. És meg kell jegyezni itt, hogy a király a szigetlakók megható hűségéről és önzetlen ragaszkodásáról hozzátartozói előtt mindig a legmelegebben nyilatkozott.

A Victoria-villából a Monta da Quintora történt átköltözésünk napján a montai plébános prédikációját azzal fejezte be, hogy a királyi családnak a plébánia területén való megtelepedése mindnyájuk számára nagy megtiszteltetés. Mikor itt pár héttel később Őfelsége megbetegedésének híre kelt, a nagybőjt negyedik vasárnapján

megtartott processzió — ne hogy a láрма a betegnek ártson — mellőzték a hagyományos mozsárlövéseket és a processzió résztvevő szigetlakók egyhangúan elhatározták egymás között, hogy a körmenetben Őfelsége felgyógyulásáért könyörögnek az Úrhoz. Az ünneplők menete már délután három órakor megindult a templom boltívei alól és öt óra tájban hetven férfi vonult el előttünk, görnyedve az életnagyságú Megváltó nagy keresztje alatt, föl, spanyol szokás szerint, a meredek hegyi ösvények felé, ahonnan a vállukon hordozott feszülettel csak este kilenc órakor tértek haza.

... Majdnem ugyanezen az úton ment néhány nappal később a halott király ...

*

Az egész szigetet villámgyorsan rohanta be a hír, hogy a király beteg. Nem tudtunk jóformán a kapu elé lépni, hogy ne láttunk volna résztvevő, gondterhes arcokat és mindenki érdek-

lődött, mindenki rettegett, szegény és gazdag egyaránt.

Csak a közvetlen környezet nem akarta hinni, hogy a király állapota valóban komoly. Aggodalmaimat már napok óta hangoztattam Ditrich előtt s beszélgettünk az esetleges katasztrófa bekövetkezéséről. Gyakorta kérdezősködtem, a beteg hogy érzi magát, célzásokat tettem, majd nyíltan megmondtam, vajjon nem lenne-e tanácsos, ha meglátogatnám, de a felelet egy és ugyanaz volt :

— Csak szolgálati úton van kihallgatás ...

Emlékezetem szerint március 14-én történhetett, hogy Őfelsége nem jelent meg a kápolnában. Már napok óta erős köhögés kínozza s elmaradásának ez volt az oka.

A megbetegedés első napjaiban nem tűnt fel semmi különös nekem, csak az, hogy Őfelsége nem óhajtja, vagy talán helyesebben nem kéri a szent áldozást,

holott annakelőtte sohasem mulasztotta el. Hogy mennyire a lelkén viselte ezt, azt magam tudom a legjobban, aki Hartensteinban nem egyszer hajnali három órakor keltem, ha a király egy-egy kirándulás vagy zarándokút előtt áldozni akart. Ilyenkor meg kellett ígérnem neki, hogy újból lepihenek, mert jó volt és figyelmes volt a végletekig s lehet, hogy a szent áldozás látszólagos elhanyagolásának is ez a határtalan figyelem volt az indító oka. Nagyon valószínű ugyanis, hogy inkább lemondott róla, semhogy a királyné Őfelségét megrémítse siralmas közérzete felfedezésével.

A király figyelmességéről és nagy szívjóságáról e helyütt kell elmondanom, hogy — bár szívesen dohányzott — a Quinta da Monte-i lakás szalonjában a világért sem gyújtott volna rá, mert a gyermekek szobája a szomszédban volt és a füst a rozoga ajtó repedésein áthatolhatott. Ezért aztán ebéd után egy-két cigarettára inkább az

épen nem kellemes lépcsőházba távozott . . .

Este belopódzott a gyermekszobába, az alvó kicsinyek homlokára ujjával keresztet vont és boldogan mosolyogva visszatért . . .

Ezekben a napokban tettem a kis trónörökössel a hegyek közé az első pár szép kirándulást. A séták alatt az ártatlan gyermek lelkébe mélyen beleláttam. Ottó gyakran beszélt az édesatyjáról. Azzal a komolysággal és olyan kedéllyel, amilyen ebben a korban már nem is ritkaság, de egyenesen csodálatos. Ezért nem is haboztam, hogy feltárjam előtte a helyzet komolyságát.

Március 26.

Ezentúl a szentmisét a szalonban mondtam, amely a betegszobába nyílt, hogy a beteg király és a házbeliék együtt hallgathassanak misét. Megkérdeztem, hogy nem kíván-e a beteg

király áldozni, amire a környezettől határozott és tagadó feleletet kaptam. De, amidőn a mise alatt Mensdorff grófnő áldozott, a király az ágyában előrehajolt és intett, hogy áldozni akar. A királyné sajnálkozva közölte vele, hogy kérése nem teljesíthető, de a beteg nem tágitott, óhajtása mellett minden érvelés ellenére megmaradt. Tudta, hogy az ő állapotában az áldozás előtti bőjt be nem tartása már nem lehet akadály . . . Mikor az Úr testével a kezemben közeledtem a betegágy felé, a király feltámaszkodott és átszellemült arccal áldozott meg.

Ettől kezdve minden nap áldozott, még akkor is, ha láza a negyven fokot jóval meghaladta.

Március 27.

Délelőtt tíz és tizenkét óra között a kis trónörökösrel sétálni mentem és barangolásunk közben már-már elértük Funchal házait. Alig, hogy kiléptünk a kert ajtaján. Ottó a zsebébe nyult és egy rózsafüzért vett elő.

— Valamit hoztam magammal, — szolt, — aminek bizonyára örülni fog.

Majd hosszan rám nézett és megindult hangon folytatá:

— Imádkozzunk a papáért, hogy egészséges legyen...

Aztán letérdeltünk a montei templom kegyképe előtt, amely alá alig tíz nap múlva az imádkozó kis fiú atyja elköltözött. Tovább haladva a forgalmas tobogánúton, kértem a kis trónörökös, hogy hagyjunk fel egyelőre az imádkozással a járókelők tömeges üdvözlése miatt, de Ottó így válaszolt:

— Mit törődöm én mással, ha az apámért imádkozom?!

Igy jutottunk el a temetőhöz, ahova be akartunk menni, de zárva volt. Letérdeltünk hát a vaskapu küszöbére és imádkoztunk a halottakért.

Hazafelé menet, megható volt a járókelő egyszerű emberek kérdezősködése, akik megpillantva minket, odasiettek és a legnagyobb aggodás hangján tuda-

kozódtak a beteg király állapota felől. A montei plébános is értesített, hogy magukat megnevezni nem akaró emberek kilenc napi ájzatosságot kezdtek Őfelsége felgyógyulásáért.

A délutáni séta idejét Károlyi gróf társaságában az alsó úton töltöttük el, s mikor elhaladtunk egy százados hárs fölénk borúlt koronája alatt, Ottó felnézett, majd megállt. Kis ideig gondolkozott, aztán felénk fordult.

— Ha a papa meggyógyul, — mondotta, — ennek a fának egyik mélyedésébe Maria-szobrot fogunk felállítani . . .

Este nyolc órakor az orvosok kétoldali tüdőgyulladást állapítottak meg és a krizist a következő huszonnégy órában várták. A láz negyven fok fölé emelkedett, mint ahogy az utolsó napokban is alig volt harminckilenc alatt.

Mihelyt a hír hozzám jutott, Kersенbrock grófnőnek tüstént szoltam, hogy

az utolsó kenet feladásának itt lenne a legfőbb ideje.

— Ne most este, inkább reggel — felelte ő.

A feleletben nem nyugodtam meg, hanem a kápolna ajtajába álltam és türelmesen vártam, míg a királyné Őfelsége megjelent. Ekkor nyíltan megmondtam neki, hogy kötelességszerűen figyelmeztetem a haldoklók szentségeinek felvételére, amelyeknek ideje, nézetem szerint, sajnos, elkövetkezett.

A királyné Őfelsége megköszönte a figyelmeztetést, de nyomatékosan kérde:

— Valóban gondolja ?

— Igen, Felség — válaszoltam.

— Szólok Őfelségének, — mondotta a királyné és a beteg szobájába ment.

Félkilenckor a királyné Őfelsége újból kijött és hozta a beteg válaszát. Igen, a király örül, hogy teljesítheti kérésemet, de a haldoklók szentségeinek felvétele előtt gyónni kíván. Kérdésemre, hogy ne hívjam-e a plébánost,

vagy valaki mást, határozott választ kaptam: nem.

Mikor a súlyos beteg szobájába léptem, megkérdeztem őt is: nem kíván-e más valaki gyóntatót.

— Nem, — válaszolt határozottan a beteg király. — Önnél akarom végezni életgyónásomat.

Mínthogy minden szónál heves köhögés rohanta meg, kérdésekkel igyekeztem segíteni. A király mindent a legnagyobb áhítattal és a legteljesebb lelkiemelővel végzett. És a gyónás után szívélyesen szorította meg jobbomat, mint aki valamit szívből és utoljára köszön.

Felváltva magyarul és németül beszélt. A gyónás után kifejezetten biztosított róla, hogy mindenkinek megbocsájt, aki ellene dolgozott, érettük imádkozik és ajánlja fel szenvedéseit...

A király tudta, hogy ez az utolsó gyónása volt.

Mily gyönyörű befejezése Istennek szentelt lelki életének!...

Ritkán voltam ily nyugodt és boldog egy haldokló ágyánál, mint itt. A gyónás után a királyné Őfelsége a beteg kívánságára hangosan olvasta az utolsó kenet felvételéhez előírt imádságokat.

Kilenc óra tájban a kis trónörököszt felkeltették, mert kértem, hogy a fontos aktusnál legalább a legidősebb fiú jelen legyen. S míg bent mindent előkészítettek, mi kint várakoztunk a betegszoba előtt. Ottó szeme örömtől csillogott a felkelés szokatlan ideje miatt, bár a gyermek álmos volt és kissé nyögösnek látszott. Kérdésemre, vajjon tudja-e, milyen szentséget vesz fel az édesatyja, helyes feleletet adott. Egyébként szeretett volna ministrálni és a szent olajat tartani, de ezt nem engedték meg neki.

A beteg király a haldoklók szentségét a legnagyobb áhítattal vette fel. Az olajjal való megkenésre maga nyujtotta kezeit és a pappal együtt imádkozott, majd a Szentatya áldását ad-

tam reá, akinek ő volt mindig egyik leghívebb fia.

És ez volt az utolsó alkalom, hogy jószágos szeme a kis Ottón megpihent...

Ottó öröme — mikor szeretett atyjának fájdalmas arcát megpillantotta — hamarosan szomorúságra változott. A lázas szemek, a nehéz légzés s a lesoványodott tagok annyira megrendítették, hogy csak nehezen tudta hangozósírását visszatartani.

— Mért sír? — kérdeztem Ottót, mikor kijöttünk a beteg szobájából.

— Tudja, főttisztelendő úr — válaszolt a gyermek — azt hiszem, a papának meg kell halni... Most értem meg igazán, mit kellett szenvednie a Szűz Anyának a keresztfa alatt, amikor Jézust szenvedni látta...

Este tíz órakor Ottót ismét lefektették, de aludni sokáig nem tudott. Állandóan a «papá»-ról beszélt, akit akkor látott utoljára, amikor a sziget ösvényein még egészségesen és jókedvűen sétált vele. Rövid néhány na-

pon át minő változás! Ez sok volt a szomorúságból, amit Ottó gyermeklelkének el kellett viselnie! . . .

Ettől a naptól kezdve a kis fenségekkel sohasem mentem messze a háztól, minthogy a beteg állapota igen aggasztó volt. S bár rövidesen javulást állapítottak meg az orvosok, mindazáltal én sok jót nem igen vártam.

Március 29.

Őfelsége reggel áldozott és állapota látszólag javult. De tíz óra tájban olyan szívgyengeség és légzési zavar lepte meg, hogy a legrosszabbtól kellett tartanunk. A légzési zavart csak oxigén segítségével tudták leküzdeni, amelyet ballonokban Funchalból hoztak. Orleans, a derék portás és két kertész szüntelenül ballonokért futottak a város és a ház között, néha egy nap kétszer is megtéve a tekintélyes utat.

Tízről tizenkettőig az Oltáriszentséget imádásra tettem ki és még a beteg gyermekek, Félix és Etelka is

a kápolnába jöttek, hogy imádkozzanak.

A szívgyengeség este kilenc órakor még aggasztóbbá vált. Minden pillanat az utolsó lehetett s azért a kápolnában töltöttem az egész éjszakát. Itt jegyeztem fel ezeket a gondolataimat is.

A királyné Őfelsége éjfélel egy és két óra között a kápolnába jött, hogy erőt merítsen, mert a beteg néhány percre álomba merült. Ezt az alkalmat használta fel a szent áldozásra is. Megindító volt mélyen szenvedő tekintete, amelyben azonban ott sugárzott a gyógyulásba vetett erős reménykedés.

Március 30.

Az orvosok azt indítványozták, hogy a betegbe idegen vért kellene átömlesztetni. A királyné Őfelsége azonnal felajánlotta a magáét, de az operatőrök úgy vélekedtek, hogy a vér asszonyi vér, semmi körülmények között nem lehet. Dél felé Mária Theresia főhercegnő közölte velem, hogy a ki-

rályné Őfelsége számára nagy megnyugvást jelentene, ha a műtétnél az én véremet használhatnák fel az orvosok.

—Nagyon természetesnek találom — feleltem, — hogy tekintet nélkül az illető személyére, annak a vérét használják fel, aki erre a célra leginkább megfelel. Elvégre a háznak minden tagja szívesen áldozza vérét az uráért és senki sem vonakodhatik ezt a kötelességét teljesíteni.

De a körülményesen megbeszélt tervből még sem lett semmi sem. A túl sok tanácskozás miatt elmaradt. A láz pedig negyven fok fölé szökött. Gyakran bosszankodtam az örökös fontoskodás miatt, amikor nagy huzavona után még mindig nem határozták el, hogy ez legyen az, vagy az legyen az, akinek a vére a legmegfelelőbb.

★

Valósággal ki kellett lesni az alkalmas időt a beteg király meglátogatására,

mert a király huzamosabb ideig ijesztő lázálmos állapotban volt és fantáziált. Mindazáltal én, valahányszor megjelentem nála, mindig teljes öntudatnál láttam. Ilyenkor a király, amennyire fogytán járó erejéből tellett, feltámaszkodott, mély áhítattal megáldozott, majd lezárta a szemeit és számára megszűnt a külvilág.

Úgy hiszem, ma éjjélkor történt, hogy a láz negyven fokról hirtelen harminchét fokra szállott. Galovic úrral azonnal az orvosokért mentünk, akik éjjéli egy órakor a gyásztól és az aggodástól lenyüggözve még mindig egy pislákoló lámpás gyér világánál virrasztottak az asztal körül és a hirre tüstént a villába siettek. Útközben faggatni kezdtem őket a beteg állapotról, mert a környezet mindenből olyan titkot csinált, hogy mi tudtuk a legkevesebbet, jóllehet Funchal és pár nap óta az egész világ a Havas

ügynökség útján kolportált betegség hireiről beszélt. Az orvosok csavargatták a fejüket és azt mondták, hogy a helyzet nagyon-nagyon komoly. Kezdetben mellhártyagyulladásra gyanakodtak és meg is kísérelték, hogy terpentininjekciókkal egy kevésbé érzékeny testrészre lokalizálják a gyulladást. A tüdő, mint mondták, tele van lobos fekélyekkel, amelyek kifelé felszívódni nem tudnak és így a szervezet mélyében pusztítanak. A beteg légzése is nagyon nehéz, a különböző, mélyen fekvő hörgösomók külön-külön hallhatók és légzés közben egyik túlsípolja a másikat.

Megérkezve a házba, a pillanatnyi helyzetet kedvezőnek mondták. A szív működése gyakori hőmérsékletemelkedés ellenére is kielégítőnek volt mondható, s így hajnali fél három órakor az orvosok haza is tértek. Magam a kápolnában maradtam, hogy legalább a beteg király közelében legyek.

Reggel fél hat órakor sürgős üzenet

érkezett, hogy az Oltáriszentséget vigyem és tegyem ki a beteg szobájába.

Beteglátogatásra ilyen alkalommal valóban senki sem gondolhatott, mindazáltal belépésemkor nem tudtam magam kivonni a jelenet rettentő hatása alól. Nincs remény...

— Itt nem segíthet már csak egy nyilvánvaló csoda! — súgtam Ajának, aki erős meggyőződéssel így felelt:

— Én biztos vagyok benne, hogy felgyógyul...

— Alig hiszem, — fordultam ekkor Ottíliahoz. — Több napot királyunk már nem igen él...

Március 31.

Éjfélkor jöttek az orvosok. A vizsgálat alatt a beteg — mint azt a királyné Őfelsége később elbeszélte nekem — mindig erősen szenvedett és erre való tekintettel történt, hogy most pihenni hagyták. Állapota annyira súlyosbodott, hogy nem akarták őt a vizsgálat torturái által is gyengíteni.

Ezen az éjszakán a beteg álmában fájdalmasan nyögött, ami nagy szenvedésének akaratlan árulója volt. A királyné Őfelsége kérdésére, hogy: «Szegény Károly, sokat szenvedsz máma?» — először igenlőleg válaszolt, de rögtön hozzáfűzte:

— Csak semmi zúgolódás! Semmi zúgolódás!...

Révedező szemeivel állandóan a feszületre tapadt, amely pár nap óta az ágygal szemben függött a falon, hogy — ha látni akarja — ne kelljen igénybe venni fogyatkozó erejét.

Röviddel később Őfelsége a királynéhoz fordult:

— Kell, hogy valamiről még felvilágosítsalak: Minden igyekvésem mindig és mindenben az Isten *akarátának lehető legtisztább felismerése volt és az Ő követése az emberileg elérhető tökéletességig.*

A király állapota percről-percre súlyosabbra vált s mikor testi szenved-

dése meghaladta azt a határt, amelynek a neve türelem, hangosan feljajdult:

— Azért kell ennyit szenvednem, hogy népeim egymásra találjanak! . . .

Mikor tejet nyujtottak neki, hogy igyék, így felelt:

— Küldjétek haza a szegények gyermekeinek, akik nélkülöznek . . .

Éjjel nagy szomjúság gyötörte, de kívánságait úgy kellett kitákolni vagy kérdezni tőle, mert csak szótlanul szenvedett. De mindenkinek minden figyelmet, szolgálatot megköszönt.

Órákig a legkényelmetlenebb helyzetben szívesen feküdt anélkül, hogy kiejtett volna egy árva szó panaszt. A légzést csak oxigéntömlőkkel lehetett fenntartani, amelyekből napjában 16—20 darab is elfogyott, de ezt a megkönnyebbülést is csak a végső szükség esetén fogadta el. És testi szenvedését növelték a lelkiek.

A hét, nemsokára nyolc gyermekről való gondoskodás, a bizonytalan jövő,

a honvágy és a távolság, mely közéje és hű alattvalói közé egy óceán méreteivel feküdt, nemes szívét ha össze is zúzta, de bátorítólag szólt magához mindannyiszor :

— Ó, mily boldogító érzés, ha valakinek Jézus szent Szívében bizalmasan, mert másképen ki bírna el ennyi szenvedést ? ! . . .

Április 1.

Reggel felé úgy látszott, hogy a beteg túlesett a krízisen. Lehet, hogy a gyulladás valamelyik fekélye felfakadt. De mikor a beteget a frissen felhuzott ágyba át akarták tenni, ajkai lilára váltak és tagjaiban erős merevedés mutatkozott. Majd beállott a nagy szívgyengeség.

A szokott időben kezdtem a szentmisét. S bár a király rendkívül súlyos állapotáról nem értesített senki sem, valami nagy és kínzó nyugtalanság vett rajtam erőt.

A szentmise után azonnal hívtak, hogy áldoztassam meg a beteget s egy-

ben kérték az Oltáriszentség kitételét is. Csak arra volt időm, hogy felnyissam a tabernákulumot, aztán siettem a beteg szobájába.

A király mély magábaszállással áldozott meg, majd könyörgő szemekkel kért, hogy az Oltáriszentséget hagyjam ott és hogy én se menjek el. A szent áldozás után újra részesítettem a Szentatya áldásában. A király hosszú ideig magába teljesen elmerülve imádkozott. Suttogó imádságából csak a «Jézus Neked élek, Neked halok» sóhajtas volt tisztán hallható.

A beteg maga volt az odaadó türelem. Ha beszélt is, csendesen suttogott. Minden szavát nem tudtam tisztán megérteni, mert átfordult a másik oldalára, ahol a királyné Őfelsége erősen átszorítva tartotta a karjai között. És valahányszor a pillantása az Oltáriszentségen megpihent, meghajtotta a fejét mindannyiszor és nyúlt, hogy keresztet vessen a homlokára, de lehatnyatlottak a karjai, gyenge volt.

Röviddel az áldozás után a láz ismét felszökött és elérte a negyvenet. A beteg fuldokolva küzdött levegő után, mi kinyitottuk az ablakot és három hét óta most bujt ki a felszakadt felhők mögül az első napsugár...

A király félrebeszért.

... Gyufát ide!... Gyerünk szivecském, gyerünk!...

Majd többször felkiáltott.

— Ki van itt?

Ekkor elsoroltuk a négy jelenvolt nevét.

Kisvártatva határozott bosszúsággal említette pár hadügyminisztériumba beosztott úr nevét, akik előttem teljesen ismeretlenek. A betegágy szemben fekvő támláján függő ruhát Almeida grófnőnek nézte és ki akarta küldeni. Egyes-egyes szavakat ejtett ki, de valahányszor a fantáziálás közben az Oltáriszentségre tévedt a szeme, magába merült, fejét, amennyire erejéből tellett, mélyen meghajtotta és tovább imádkozott.

Lázálmós állapotában olykor franciául is beszélt s némelykor izgatott lett. Erőszakkal el akarta hagyni az ágyat. Többször aggodalmasan kiáltott a királyné után, majd név szerint elsorolta valamennyi gyermekét. Különösen Károly Lajos főherceget emlegette sokat, aki már akkor betegesen feküdt, amikor ő még egészséges volt.

Később magyarul beszélt.

— Igen . . . hogy megkoronázott király vagyok, azt letagadni nem lehet . . . Nem, csak semmi rablópolitikát! . . . Ha valaki valamit mond, azt be is kell tartani . . .

Könnyek öntötték el a szemeit, amikor láttam, hogy a haldokló kínjait csak növeli a szomorú októberi napokra való visszaemlékezés.

Ekkor megragadta a királyné kezét.

— Most megyünk! — mondta.

És parancsot adott az indulásra . . .

Mikor megpillantotta az Oltáriszentiséget, amelyet odatartottam közel az

arca elé, mély sóvárgással szakadt fel belőle a kiáltás :

— Ahh . . . Mért nem engednek minket haza? ! . . .

Percről-percre közelebbről láttam a véget, hogy a szenvedőnek csak pár órája van. És újból feladtam az utolsó kenetet.

Ismételten kértem, engedjék legalább a kis trónörökös atyja közelébe, de nem akarták hinni, hogy a vég immár a küszöbön leselkedik és vártak.

Mult az idő, kínosan másztak a percek. Egyszer csak a király megmozdul és lelke egész sóvárgásával «útra-
valóért» eseng. A királyné Őfelsége nem akart a fülének hinni.

— Valóban áldozni akarsz? — kérdé.

— Ó nagyon, nagyon ! — válaszolt a beteg.

Kísérletképen először egy kis kanál konyakot nyújtottunk neki, de mikor az ital megérintette lázas ajkait, elfordította a fejét és újból csak áldozni

akart. Dél felé a szent ostya kicsiny darabját nyújtottam «útravalóul» a haldokló királynak.

A beteg pár percig lezárt szemekkel, teljesen magába merülve imádkozott. És a királynénak, aki az utolsónak felszakadt lélekzetvételig erős hittel várta a gyógyulást, a beállott nyugalom nagy megkönnyebbülésére volt.

Az áldozás után történt, hogy a haldoklóból újból megrázó erővel tört fel a honvágy :

— Ahh!... Mért nem engednek minket haza?!...

Majd így folytatá :

— Az Üdvözítő karjaiban gyermekeimmal és veled... Kérlek édes Jézusom...

Utána mélységes bűnbánat vett rajta erőt, majd a gyermekeiről beszélt és a következő szavakkal ajánlotta őket az Úr kegyelmébe :

— Üdvözítő Jézusom, oltalmazd meg gyermekeimet, Ottót, Mädit, Róbertet, Felixet, Károly Lajost, Rudol-

fot és Lottit és ... és a legkisebbet is ... Óvd meg a testüket, óvd meg a lelküket és inkább vedd magadhoz őket, semhogy halálos bűnbe essenek. Amen ...

Már inkább csak hörögte, mint mondotta az utolsó mondatot s így — bár tisztán — de töredeztve lehetett megérteni.

És most következett az életöszön utolsó fellángolása. A válság gondolatától összefacsart szívből feltört az élethez való ragaszkodás :

— Gyógyíts meg, irgalmas Jézusom... ha így kívánod ... De mégis ... legyen meg a Te szent akaratod ...

A királyné Őfelsége egész idő alatt átölelve tartotta a haldoklót, hogy lehetőleg magasan üljön. És a beteg még ekkor is a mások kényelmére ügyelt, mert ha a királyné megkérdezte, hogy fáradt-e vagy kíván-e valamit, így válaszolt :

— Fáradt vagy szivecském? ...
Pihend ki magad...

Hitvesét féltette még haláltusájában is és többször kérte, hagyja egyedül feküdni, ne hogy megerőltesse magát.

★

A haldokló lehanyatlott a párnáira, ágyában mélyen összegörnyedve feküdt. Mikor segíteni akartunk a rossz helyzeten, kérdé:

— Ki van a szobában?

— Mensdorff grófnő, a nagymama és páter Zsámboky — feleltük neki.

— A két utóbbit kérem — szólt a király.

Odaléptünk, feltámogattuk a párnáira. Közben Mensdorff grófnő oxigénről gondoskodott, mert a láz rohamosan ment fölfelé. Majd jött a királyné és újból átkarolta. Ettől a perctől fogva én a haldoklót a másik oldalán tartottam, az Oltáriszentséget az asztalra tettem és kendőkkel szárítottam a veritéktől kövéren gyöngyöző

homlokot. S egy-egy kendővel alig értem a homlokához, máris átvakodott teljesen.

— Pihenj és bízd magad egészen Jézus irgalmára! — fordult a királyné látszólagos nyugalommal a haldoklóhoz.

A beteg a kimerültségtől lezárta a szemhéjait és alig hallhatóan imát sutogott:

— Jézus, Neked élek . . . Jézus, Rád bízom magam . . .

Majd felsóhajtott:

— Mama! . . .

Rögtön utána kérdé:

— Miksa, te vagy az? . . .

★

A kis trónörököszt végre a haldoklóhoz hívták. Mikor belépett, édesatyja, a haláltusa idején Istenben elmerült nagy beteg, a boldogabb mezőkre már indulóban volt.

Ottó egész lelkében megrendülve nézte atyja szederjes arcát, üveges

tekintetét és cserepes ajkait, majd térdeire esett, ráborult a betegágyra és megrázta a sírás . . .

— Jézusom, Rád bízom magam, — suttogta a haldokló király. — Jézus irgalmas Szive . . . Jézus jöjj . . . jöjj . . . Legyen meg a Te szent akaratod . . .

A haldoklót feljebb támasztottuk a párnáira, aztán a nagy, füledt hallgatásban megkezdtem a haldoklók imáját :

— Proficiscere anime christiane . . .

Jézus szent Szívének ereklyeképét is odatartottam a beteg ajkai elé, aki megesókolta azt.

Mikor a kis fiú zokogása felhangzott, a királyné Őfelsége erélyesen rászólt :

— Ottó, uralkodj magadon !

Szegény gyermek még akkor sem sírhatta ki magát, amikor édesatyja számára a külvilág már elveszett . . .

Ekkor én az ágyon áthajolva, a királyné Őfelségét suttogva kértem, engedje meg, hogy Ottó közelebb jöjjön

és megcsókolhassa utoljára a haldokló kezét, mert itt a vég.

A királyné Őfelsége rémülten emelte rám a szemeit :

— Valóban hiszi?

— Igen — felelém. — Már kevés az idő ..

★

Az utolsó negyedórában az oxigén váratlanul kifogyott. Az orvosok pár perc múlva a helyszínén termettek és egy műszer segítségével egyenesen a tüdőbe adtak oxigént, de már ez sem tudott segíteni. A szív mind gyorsabban, de egyben erőtlenebben lüktetett. És a patakzó verítéktől merő víz lett a párna.

A haldokló füléhez hajolva, elimádkoztam még néhány imádságot, amelyeket megismételni már nem tudott. Újból feloldoztam, majd a «Compendio animae»-t mondtam el, amikor a nagy csendességben halkán, egészen halkán hallottuk, hogy imádkozik :

— Jézus ... én Jézusom ... Igen, igen ... Amint akarod, én Jézusom ...

Ezek az utolsó szavak úgy hangzottak, mint egy messze párbeszéd elhullott töredékei, amelyekben az Üdvözítőnek válaszolt.

A királyné görcsösen átkarolta a haldokló fejét, sóhajtozva imádkozott, s hogy erőt merítsen a fájdalmak elviselésére, állandóan az Oltáriszentségen pihent a szeme. A haldokló arcán mindjobban és jobban előmlött a sápadás, a hangja elhalt, a légzése meglassúbbodott, s tisztán lehetett hallani, amint a felgyülemlett nyálka mind nagyobb és nagyobb tömegben feküdt a tüdejére, míg végül hörögve a légsővébe tört.

Már meg sem mozdult, olyan gyenge volt. Szemeit csak néha-néha nyitotta fel, ajka alig észrevehetően imát suttogott és — mintha egy másik világ tájait kutatná — idegen volt a tekintete. S jóllehet nagyon szenvedhetett,

a kifejezése békés volt és szelid, akár-csak életének derüs napjain...

Aztán két-három mélyre leszívott lélekzetvétel után a nemes szív megszűnt dobogni.

Életének utolsó pillanatában még-egyszer feloldoztam és ráadtam a Szentatya áldását.

★

Április elsején déli 12 óra 23 perckor a halottasszobára mélységes csend borult. Szinte önkénytelenül mondtam:

— Add meg, Uram, neki az örök nyugalmat!...

És előimádkoztam egy «Miatyánk»-ot.

— Károly! — kiáltott megrendült hangon a királyné. — Hát lehetséges ez?... Meghaltál?!...

Szegény kis Ottó sírt, sírt hangosan. Most már szabad volt neki...

A királyné Őfelsége leszorította a halott szemhéjait, mi a halotti feszületet és a rózsafüzért a kezébe adtuk, felkötöttük kendővel az állát és ki-egyenestettük a merevülő tagjait.

Az Oltáriszentséget processzióval vittem a kápolnába, ahol a Jézus szent Szive litániáján kívül megtartottuk az elhunytól való visszaemlékezést. Szem nem maradt ott szárazon. A halál bekövetkezése ugyan már napok óta minden pillanat várt réme volt, de mégis gyorsan jött.

Ottó, Mädi és Róbert a kápolnában voltak és zokogásuktól hangos volt a ház. Ottó maga volt a megtestesült gyász és fájdalom.

Fájdalmunkban egy vigaszunk volt, hogy az Úr látnunk engedte a legszebb halált.

